

ОНТОЛОГИЧЕСКИЙ СТАТУС ОБЩЕНИЯ В СТРУКТУРЕ ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Показана роль общения как основного инструмента педагогической деятельности. Раскрыто значение философии общения в осознании педагогами его роли и целесообразного характера использования. Проанализированы возможности и функции общения, определяющие его онтологический статус.

Показані переваги діалогічного спілкування.

А. Ponomaryov

INTERCOURSE ONTOLOGICAL STATUS IN THE STRUCTURE OF PEDAGOGICAL ACTIVITY

The role of intercourse is shown as a basic instrument of pedagogical activity. The value of philosophy of intercourse is exposed in the awareness of his role and expedient pattern of the use teachers. Possibilities and functions are analysed intercourses, determining his ontological status. Advantages of dialogic intercourse are shown.

Стаття надійшла до редакції 18.02.2011

УДК 378.001: 378.4

*Харченко А. О.
м. Харків, Україна*

ПЕДАГОГІЧНА МАЙСТЕРНІСТЬ ЯК ПРОБЛЕМА ФІЛОСОФІЇ ОСВІТИ

1. Загальна постановка проблеми.

Істотне ускладнення змісту і характеру суспільного життя та його структури, а також прискорення науково-технічного і соціального прогресу, насамперед розвиток інформаційно-комунікаційних засобів і технологій висувають принципово нові вимоги до цілей і характеру освіти. Притаманні ж їй певний консерватизм та інерційність зумовлюють відставання освіти від процесів суспільного розвитку. Необхідність же усунення цього відставання, подолання кризи світової системи освіти і забезпечення випереджального її розвитку зумовила істотне підвищення уваги до проблем філософії освіти.

Як відносно молода наукова дисципліна, вона перебуває у стані свого формування, визначення й уточнення предмету та об'єкту дослідження, його проблематики. Один з варіантів структури філософії освіти, запропонований О. С. Пономарьовим і Ю. І. Панфіловим [1], виходить із загально прийнятої цілісної структури сучасної системи філософських знань. Окремі елементи цієї

структури детально розглядають Е. Н. Гусинський та Ю. Й. Турчанінова [2]. Однак вузлові проблеми освіти, які вимагають філософського осмислення, не відображені в цих та багатьох інших роботах. Однією з них, на наш погляд, є і проблема педагогічної майстерності викладача як надзвичайно важливого чинника забезпечення належної якості професійної підготовки фахівців.

2. Зв'язок проблеми з актуальними теоретичними і прикладними завданнями.

Перехід світової економіки до інноваційного типу світового розвитку вимагає не просто істотного підвищення якості підготовки фахівців, а нового підходу до організації їх освіти, принципово нової освітньої парадигми, яка б за без забезпечувала випереджальний її характер відносно процесів науково-технічного і соціального прогресу. Йдеться вже про необхідність підготовки самих інноваторів, людей з інноваційним типом мислення, цілеспрямовано націлених на розробку і активне впровадження у виробництво високих технологій. Уявляється цілком зрозумілим, що організація такої підготовки є надзвичайно складним завданням. Для його успішного розв'язання необхідні глибокі теоретичні дослідження у сфері педагогіки вищої школи, психології творчості та логіки людської діяльності.

Водночас воно вимагає розробки та широкої апробації у практиці освітньої діяльності ефективних педагогічних технологій. Важливо також при цьому чітко дотримуватися принципу єдності та системної цілісності навчально-виховного процесу. Адже споживачів «продукції» вищої школи, тобто різні сфери економіки, науки і культури, в першу чергу бізнес, цікавить перш за рівень практичної готовності випускників до виконання професійної діяльності, на яку і була спрямована їх освіта.

3. Аналіз досліджень і публікацій з проблеми.

Проблеми взаємозв'язку якості освіти та педагогічної майстерності шкільних вчителів і викладачів вищих навчальних закладів давно привертає увагу дослідників і педагогів-практиків. Про це свідчать праці В. Г. Кременя, В. П. Андрущенко, Г. О. Балла, В. М. Борисенкова, С. У. Гончаренка, І. О. Зимньої, І. А. Зязюна, Л. С. Нечепоренко, С. О. Сисоевої та багатьох інших відомих представників психолого-педагогічної науки. Філософському узагальненню проблем освіти та пошуку ефективних шляхів і засобів їх розв'язання присвячені дослідження, виконані Т. П. Вороніною, Б. С. Гершунським, Л. В. Губерським, С. Ф. Клепком, М. Д. Култаєвою, В. С. Лутаєм, М. І. Михальченком, О. С. Пономарьовим, В. М. Розіним та іншими.

Істотне місце посідає дослідження проблем визначення цілей, змісту та доцільних напрямків подальшого розвитку освіти. Серед них перш за все слід вказати пропозиції стосовно використання компетентнісного підходу в освіті, спроби впровадження синергетичної парадигми тощо. Тут можна назвати роботи, які здійснили І. С. Добронравова, Є. О. Антонов, О. В. Вознюк, А. А. Ворожбитова, А. В. Євтодюк, В. А. Ігнатова, Е. Н. Князєва, Л. Г. Мельник, М. А. Федорова та інші дослідники.

В той же час, на наше переконання, ще вкрай недостатньо досліджена проблема педагогічної майстерності викладача саме з позицій філософії освіти, що не дозволяє цілеспрямовано визначити її онтологічний статус, гносеологічні можливості та аксіологічне значення. Крім того, як специфічна категорія, педагогічна майстерність ще не знайшла належного відображення у структурі методології освітньої діяльності. Очевидно, що ці обставини вже є достатніми для здійснення спеціального дослідження місця і ролі феномену педагогічної майстерності в загальній системі філософії освіти.

4. Мета статті.

У зв'язку з окресленим станом проблеми та її актуальністю не тільки для філософії освіти, а й для системи підготовки фахівців у вищих начальних закладах взагалі, метою статті обрано філософську рефлексію феномену педагогічної майстерності та шляхів забезпечення її відповідності сучасним вимогам до професійної та соціальної компетентності фахівців.

5. Виклад основного матеріалу.

Розглянута ситуація у сфері філософського осмислення педагогічної майстерності вимагає підійти до аналізу порушеної проблеми та пошуку шляхів її розв'язання з більш загальних позицій. Мається на увазі потреба в уточненні сутності поняття освіти як своєрідного соціального феномену та як специфічного суспільного інституту та необхідність визначення доцільних шляхів її розвитку в умовах постіндустріального суспільства. На основі ж результатів цього аналізу можна визначити філософський сенс феномену педагогічної майстерності, її буттєві та ціннісні аспекти.

Змістом поняття освіти прийнято вважати процес і результат процесу навчання і виховання, який виражається у цілеспрямованому формуванні у людини системи знань, умінь і навичок, досвіду практичної діяльності, а також відношення до себе та інших людей, до природи та суспільного життя. Адже освіта, як цілком справедливо вказує відома дослідниця проблем сучасної педагогіки С. О. Сисоева, «перетворює і спрямовує життя суспільства, зберігаючи у ньому все те, що має цінність для людини; визначає стратегію і реалістичні умови розвитку суспільства, перетворюючи його із «суспільства сьогодні» на «суспільство завтра», формує нове мислення, нове бачення смислу життя». За її словами, «кожне суспільство відтворює себе через систему освіти, транслюючи молодому поколінню ті знання, уміння, навички, які дозволяють йому включатися у структури суспільства, адаптуватися до їх змін, жити у суспільстві, реалізуючи себе як в особистісному, так і в професійному напрямках» [3, с. 8-9].

Перехід нашої національної економіки до функціонування на ринкових принципах загострює проблему якості професійної підготовки фахівців у вищій школі. Їм мають бути притаманні не просто належна професійна та соціальна компетенція, а й висока конкурентоспроможність на ринку праці, інноваційний характер та стратегічна спрямованість мислення, Розв'язання ж цього надзвичайно важливого, але досить складного завдання вимагає не тільки належного рівня професіоналізму викладача, а й високої педагогічної

майстерності, наявності чітких світоглядних позицій, моральних принципів і переконань, високої загальної і професійної культури.

Тривалий педагогічний досвід автора переконливо свідчить про те, що ставлення студентів до навчальної дисципліни, а отже і до навчання взагалі істотною мірою визначається їх ставленням до викладача, його професійним та особистісним авторитетом. Саме через його світоглядні позиції, через його відношення до студентів, до своєї педагогічної діяльності, насамперед через ціннісне її сприйняття формується сприятливий для напруженої, але плідної й цікавої для студентів навчально-пізнавальної діяльності психологічний клімат навчально-виховного процесу.

Більш того, на глибоке переконання автора, педагогічна майстерність викладача здатна знімати різного роду проблемні ситуації, які звичайно можуть виникати в процесі здійснення ним його професійно педагогічної діяльності. Це стосується як труднощів сприйняття окремими студентами того чи іншого навчального матеріалу, так і можливих колізій морально-етичного характеру у відносинах між студентами чи у самого викладача з тим чи іншим студентом. Саме моральна чистота і високий професіоналізм викладача не тільки забезпечують йому належний авторитет серед студентів, а й формують у них бажання наслідувати його. Завоювати ж таку їх довіру без педагогічної майстерності практично неможливо.

Як зазначає у зв'язку з цим Л. С. Нечепоренко, «поняття педагогічної майстерності є безмежно широким за обсягом і багатоступеневим за змістом і методикою опанування. А тому складно охопити безмежність інформації про педагогічну майстерність, хоч опанувати основами її може кожен перший педагог і не тільки педагог, бо з завданнями виховання, з'ясування стосунків чи організацією впливу однієї особи на іншу, особливо в умовах взаємостосунків між керівником і своїми колегами» [4, с.6].

Автор глибоко впевнена, що саме завдяки педагогічній майстерності викладача при здійсненні навчально-виховного процесу створюється такий буттєвий контекст, який створює позитивний емоційний фон, активно сприяє прояву інтересу студентів до оволодіння матеріалом відповідної навчальної дисципліни, створює додаткові мотиви не тільки для їх навчання, але й для виявлення та розвитку їх креативних здібностей. Це дає нам вагомі підстави сподіватися на їх успішну професійну та особистісну самореалізацію, на досягнення ними своїх життєвих цілей. Запорукою цього виступає системна єдність онтологічних та гносеологічних аспектів педагогічної майстерності викладача. Іншими словами, зазначений вище її буттєвий контекст постає важливою умовою ефективного сприйняття, розуміння і належного засвоєння студентами навчального матеріалу відповідної, осмислення ними його ролі.

Крім того, вважаємо за необхідне ще раз підкреслити роль педагогічної майстерності викладача у філософському осмисленні не тільки ним, а також і студентами загального культурно-духовного контексту освіти. У цьому відношенні ми цілком згодні з думкою В. О. Лозового та його співавторів, що «у сучасних умовах з розвитком освіти все більшою мірою пов'язують духо-

вний прогрес людства й підготовку людей до життя у світі, який стрімко змінюється». Серед множини зазначених змін вони особливо підкреслюють такі, якими є «перспективи економічного зростання та успіхи соціально-політичного реформування, вихід з глухого кута сциентизму і подальше розгортання науково-технічного прогресу,, інтеграцію у світове співтовариство і зберігання національних традицій, а також вирішення багатьох інших гострих проблем сучасності» [5, с. 355].

З позицій сучасної філософії освіти слід підкреслити таку діалектичну суперечність. Уявляється цілком зрозумілим, що сама освіта виступає однією з надзвичайно важливих і специфічних соціокультурних підсистем людської культури, причому характерною її особливістю слід вважати те, що цілі, зміст і характер освіти не тільки залежать від соціокультурного простору, в якому вона функціонує, а й самі активно впливають на існування і розвиток цього простору. Така тісна взаємозалежність освіти і культури реалізується не безпосередньо, а опосередковано через людину, рівень освіченості якої значною мірою не тільки визначає її індивідуальну культуру, а й активно впливає на культуру людей з її оточення.

Криза, яку переживає сьогодні вся світова освітня система, породжує необхідність у філософському осмисленні її сутності і причин. Хоча їх аналіз виходить за межі цієї статті, не можна не казати, що вони істотно впливають на напрямки пошуку шляхів і засобів подолання вказаної кризи. Однак той соціально-економічний стан, у якому вже тривалий час перебуває Україна, не дає підстав для оптимістичних сподівань на швидке подолання тих проблем, що постають перед нашою системою освіти.

Однак, як пишуть відомі фахівці у галузі соціальної філософії взагалі й філософії освіти зокрема В. П. Андрущенко, Л. В. Губерський та М. І. Михальченко, «будь-яка державно оформлена спільнота людей творить власний освітній простір як частину своєї культури». Разом з тим ці видомі вчені спеціально підкреслюють, що «освітня ж діяльність, котра об'єднує людей у специфічну соціально-професійну групу, має на меті зберегти й розвинути в просторі й часі як загальнолюдську культуру, так і культуру конкретного державно-національного утворення і тих етнічних спільнот, котрі є його невід'ємними складовими частинами» [6, с. 538-539].

Автор впевнена, що успішне вирішення цих складних і суперечливих завдань освіти, які до того ж мають вирішуватися разом з професійною підготовкою майбутніх фахівців і паралельно з нею, залежить тільки від педагогів, від їх особистісних рис і якостей, їх моральнісної культури та їх здатності не лише формувати у студентів професіоналізм, а й прищеплювати їм його людський сенс та гуманістичні цінності. Це в першу чергу стосується формування у них системи моральнісних цінностей і переконань.

Відомий російський дослідник В. В. Юдін проблем духовного життя та його основних підсистем зазначає, що «будь-яка мораль обумовлена соціально-історично. Її конкретний вигляд в ту чи іншу епоху визначається багатьма чинниками: типом матеріального виробництва, характером соціального

розшарування, станом державно-правової регуляції, умов спілкування, засобів комунікації, системою прийнятих у суспільстві тощо. Іншими словами, якісно різнорідні типи суспільства викликають появу різних типів моральних систем» [7, с. 592]. Саме тому, нашому суспільству, яке перебуває у стані глибоких трансформаційних процесів у суспільно-політичній, соціально-економічній і духовно-культурній сферах, притаманна сьогодні суперечлива система моральних цінностей.

Таким чином, важливою функцією педагогічної майстерності постає вміння викладача ефективно і ненав'язливо, навіть непомітно здійснювати моральнісне і духовно-культурне виховання студентів, цілеспрямована допомога їм в особистісному саморозвитку відповідно до загальнолюдських цінностей. У цьому моменті не просто перетинаються, а доходять системної єдності філософські та педагогічні аспекти рефлексії феномену освіти, практична реалізація якої досягається саме через педагогічну майстерність викладача та його особистісний вплив на студентів.

Оскільки ж під педагогічною майстерністю прийнято розуміти таку визначальну характеристику якості педагогічної діяльності викладача, яка передбачає високий рівень ефективності її здійснення, слід розглянути зміст і сутність цього поняття та його витoki. Педагогічна майстерність формується на схильності людини до педагогічної діяльності та її прагненні постійно її вдосконалювати. Вона ґрунтується на її психологічній спрямованості на цю діяльність, її гуманності, науковості, педагогічній доцільності, оптимальному характері, результативності, демократичності, творчості й ціннісному сприйнятті цієї діяльності. Ось чому педагогічна майстерність, на глибоке переконання автора, неможлива без високого рівня фахової компетентності викладача, його загальної і професійної культури, моральної чистоти, а також без належного педагогічного досвіду та його філософського осмислення.

Саме філософське осмислення досвіду своєї діяльності дає педагогові змогу критично його оцінювати, здійснювати цілеспрямований пошук шляхів та доцільних способів і засобів подальшого удосконалення своєї майстерності з метою забезпечення такої якості підготовки фахівців, яка б гарантувала їм, по-перше, належну професійну компетенцію в обраній сфері діяльності, по-друге, оволодіти високою соціальною компетенцією, умінням працювати в команді та ефективно спілкуватися з іншими людьми, в тому числі толерантно взаємодіяти з представниками інших культур.

Завдяки динамізму сучасного життя завданням освіти постає потреба прищепити студентам вміння і внутрішню потребу в постійному оновленні своїх знань відповідно до досягнень науки і техніки, в тому числі й шляхом постійного самонавчання, самовиховання і самовдосконалення протягом всього активного трудового життя. Дійсно, прискорення циклу старіння знань і відповідного їх оновлення, особливо у сфері використовуваних і перспективних технологій, де сьогодні відбувається справжня інноваційна революція, вимагає нового підходу до організації підготовки фахівців.

Перш за все необхідно посилити фундаментальну складову освіти. Це може допомогти майбутнім фахівцям порівняно легко оволодівати новими високими технологіями, намагатися розробляти і вдосконалювати їх. Останнє пов'язане з тим, що завдання освіти не можна обмежувати лише підготовкою фахівців, здатних оволодівати новими високими технологіями та успішно використовувати їх. При такій стратегії наша країна лишається приреченою на консервацію, а то й на збільшення її істотного технологічного відставання від провідних економічно розвинених країн світу, що аж ніяк не відповідає провідним тенденціям і перспективам світового інноваційного розвитку, помітному загостренню конкуренції, в тому числі у сфері технологій.

Особливістю ж цього розвитку є прагнення не тільки кожної країни, а й кожного підприємства, навіть кожного фахівця створювати нові технології та принципово нові види продукції на основі їх використання, щоб забезпечити відчутні конкурентні переваги. А це, у свою чергу, вимагає від вищої школи формування і розвитку у майбутніх фахівців чітко вираженого інноваційного типу мислення та його загальної стратегічної спрямованості. Досягти ж цього можна лише за умови якомога більш раннього виявлення творчих здібностей студентів і створення сприятливих умов для їх максимального розвитку та реалізації. Здатність такого виявлення, на наш погляд, є свідченням високого рівня педагогічної майстерності викладача. Тільки вона здатна сприяти максимальному професійному і особистісному самовираженню майбутнього фахівця, максимальній творчій його самореалізації, використанню свого потенціалу і досягненню життєвих цілей.

6. Висновки.

Результати аналізу літературних джерел, теоретичних досліджень та спеціальних цілеспрямованих педагогічних спостережень автора дозволяють дійти таких цілком обґрунтованих висновків.

По-перше, в умовах постійного оновлення знань, їх ускладнення та збільшення обсягу одним з найважливіших засобів забезпечення належного формування професійної і соціальної компетенції майбутніх фахівців стає саме педагогічна майстерність викладачів вищої школи при безумовно високому їх професіоналізмі та прагненні філософського осмислення сенсу та суспільної значущості ними своєї діяльності.

По-друге, як специфічна категорія, педагогічна майстерність органічно поєднує суто технологічні аспекти цілісного навчально-виховного процесу з такими компонентами філософії освіти, як онтологічний, гносеологічний та аксіологічний її контексти. Це означає, що буттєвий сенс освіти як один з істотних проявів суспільного буття людини нерозривно пов'язаний з навальнопізнавальною діяльністю студентів та ціннісним сприйняттям ними знань і процесу оволодіння ними та створює сприятливі для цього умови.

По-третє, філософська рефлексія самими викладачами своєї діяльності і педагогічної майстерності як основної передумови її належної ефективності підвищує рівень їх загальної і професійної культури і філософської культури мислення, озброює їх знанням шляхів і надійним арсеналом засобів дійового

впливу на студентів з метою активного сприяння не тільки формуванню і розвитку їх професійної та соціальної компетенції, а й виявленню та розвитку їх креативних здібностей, їх творчій особистісній самореалізації.

Таким чином, здійснений аналіз сутності і сенсу феномену педагогічної майстерності в загальному контексті філософії освіти істотно розширює спектр можливих шляхів і засобів її осмисленого і цілеспрямованого вдосконалювання, а відтак і підвищенню готовності педагогів вищої школи до впровадження нової освітньої парадигми, яка б ґрунтувалася на нових соціальних реаліях та відповідних суспільних вимогах до якості підготовки фахівців та формування їх належної професійної і соціальної компетентності.

На глибоке переконання автора, сьогодні особливо істотну роль мають відігравати математична і комп'ютерна складові педагогічної майстерності викладачів вищої школи, застосування яких дозволяє істотно підвищити як якість і результативних досліджень за допомогою математичних моделей, так і прищеплювати студентам відповідні уміння адекватно описувати за їх допомогою різні аспекти об'єктивної дійсності, в першу чергу процеси і явища, що складають зміст їх професійної діяльності.

Список літератури: 1. Пономарьов О. С., Панфілов Ю. І. Сучасні проблеми філософії інженерної освіти: Текст лекцій. – Харків: НТУ «ХП», 2009. – 64 с. 2. Гусинський Е. Н., Турчанинова Ю. И. Введение в философию образования. – М.: Логос, 2001. – 224 с. 3. Сисоєва С. О. Освіта і особистість в умовах постіндустріального світу: Монографія. – Хмельницький: ХГПА, 2008. – 324 с. 4. Нечепоренко Л. С. Педагогічна майстерність: Монографія. – Харків; Видавничий центр ХНУ, 2009. – 276 с. 5. Морфологія культури: тезаурус / За ред. проф. В. О. Лозового. – Харків: Право, 2007. – 384 с. 6. Губерський Л. В., Андрущенко В. П., Михальченко М. І. Культура. Ідеологія. Особистість: Методолого-світоглядний аналіз. – К.: Знання України, 2002. – 580 с. 7. Юдин В. В. Духовная жизнь общества // Философия: Учебник для вузов / Под ред. Проф. В. Н. Лавриненко, проф. В. П. Ратникова. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2001. – С. 552-597.

А. О. Харченко
**ПЕДАГОГІЧНА МАЙСТЕРНІСТЬ ЯК ПРОБЛЕМА
ФІЛОСОФІЇ ОСВІТИ**

Розглянуто сутність феномену педагогічної майстерності. Показано її роль в забезпеченні належної якості підготовки фахівців. Розкрито місце педагогічної майстерності в системі проблематики сучасної філософії освіти.

А. А. Харченко
**ПЕДАГОГИЧЕСКОЕ МАСТЕРСТВО КАК ПРОБЛЕМА
ФИЛОСОФИИ ОБРАЗОВАНИЯ**

Рассмотрена сущность феномена педагогического мастерства. Показана его роль в обеспечении требуемого качества подготовки специалистов. Раскрыто место педагогического мастерства в системе проблематики современной философии образования.

A. Kharchenko
**PEDAGOGICAL TRADE AS PROBLEM
OF EDUCATIONS PHILOSOPHY**

Essence of the phenomenon of pedagogical trade is considered. Its role in providing of the required quality of specialists preparation is shown. The place of pedagogical trade in the system problems of modern philosophy of education preparation is exposed.

Стаття надійшла до редакції 21.02.2011 р.

УДК 378

*Сергеева І. І.
м. Харків, Україна*

АРТИСТИЗМ ЯК ЕЛЕМЕНТ ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕНОСТІ

Головним стратегічним завданням професійної підготовки майбутніх учителів є виховання спеціалістів з високим рівнем готовності до педагогічної взаємодії, творчого діалогу з учнями, що передбачає розвиток у студентів здатності до розуміння самих себе, розкриття своїх потенційних можливостей, гармонізації взаємин зі світом природи, культури, інших людей.

Безперечно, нові вимоги актуалізують проблему удосконалення змісту професійної підготовки майбутніх учителів, сприяють пошуку якісно нових освітніх технологій, запозиченню досвіду споріднених професій, виходячи з логіки про спільні шляхи розв'язання подібних проблем. Однією з таких технологій є використання досвіду театрального мистецтва, зокрема театральної педагогіки у навчально-виховній роботі професійних педагогічних закладів освіти.

В педагогічній літературі достатньо давно розробляється проблема співвідношення діяльності вчителя, актора та режисера. Відомі діячі театральної педагогіки, актори, режисери, драматурги К.С.Станіславський, М.А.Чехов, Є.Б.Вахтангов, М.О.Кнебель, Б.Брехт, Б.Шоу та багато інших у своїх працях запропонували цікаві підходи, які сприяють формування людини-творця. У сценічній та педагогічній творчості багато спільного, особливо в емоційно-комунікативній сфері, пов'язаній з впливом вчителя на учнів. Дійсно, учитель розробляє «драматургію» педагогічної дії уроку, а це потребує режисерського бачення того чи іншого освітнього чи виховного сюжету. Пе-